

Любчик І. Етнополітичні процеси на Лемківщині (90-ті рр. XIX – 30-ті рр. XX ст.): Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук; спеціальність 07.00.05 – етнологія. – Івано-Франківськ, 2008. – 20 с. 6. Макарчук С. Етносоціальне развитие і національніє отношения на западноукраїнських землях в период империализма. – Львов: «Высшая школа». Изд-во при Львовском университете, 1983. – 255 с. 7. Огоновський В. Число українців у межах теперішньої Словаччини // Сьогодні й минуле. Вісник українознавства. – 1939. – №2. – С.59-68. 8. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. – К.: Українська видавнича спілка, 2000. – 432 с. 9. Botik J. Etnická historia Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov – Bratislava, 2007. – 229 s. 10. Húsek J. Národopisná hranice mezi Slovákы a Karpatorusy. – Bratislava, 1925. – 258 s. 11. Kaľavský M. Administratívne rozdelenie Slovenskej krajiny z hľadiska etnického v období Republiky Československej // Národopisné informácie. Študie a materiály. – 1993. – č.2. – S.93-119. 12. Magocsi P.R. Mapovanie národov bez štátu: východní Slovania v Karpatoch // <http://www.saske.sk/cas/2-99/magocas.html>. 13. Národný Archiv Slovenskej Republiky, Škatuľa 20. Krajinský úrad v Bratislave. Prezidium /1920/ 1928 – 1938 /1939/, Karton 299. Marcové udalosti v Podkarpátskej Rusi. Národnostná štatistika obci a okresov z roku 1938. Situačné správy s národnoste zmiešaných krajov.

УДК 398.3(477.85)

Антоній МОЙСЕЙ

ЗИМОВІ КАРНАВАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ СХІДНОРОМАНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ БУКОВИНИ

На продовження раніше опублікованих статей, присвячених таким карнавальним обрядам, як коза, коник, ведмідь, Маланка, у даній роботі пропонується аналіз не охарактеризованих досі народних вистав зоо- та антропоморфної тематики: бугай, олень, весілля, дід і баба, а також драматизованих танців. Подана також класифікація автора зимових карнавальних традицій східнороманського населення Буковини.

Ключові слова: Буковина, зимові свята, буковинські румуни, карнавальний обряд, ритуальна маска, драматизований танець.

Антоній МОЙСЕЙ

ЗИМНИЕ КАРНАВАЛЬНЫЕ ТРАДИЦИИ ВОСТОЧНОРОМАНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ БУКОВИНЫ

В продолжение ранее опубликованных статей, посвященных таким карнавальным обрядам, как коза, коник, медведь, Маланка, в данной работе предлагается анализ еще не охарактеризованных народных представлений с зоо- и антропоморфной тематикой: бугай, олень, свадьба, дед и баба, а также драматизированных танцев. Указана также классифика-

ция автора зимних карнавальных традиций восточнороманского населения Буковины.

Ключевые слова: Буковина, зимние праздники, карнавальный обряд, ритуальная маска, драматизированный танец.

Antoniŭ MOYSEY

WINTER CARNIVAL TRADITION OF THE EASTERN ROMANIAN POPULATION OF BUKOVINA

In continuation of previously published articles devoted to such a carnival rites, like a goat, a horse, bear, Malanka, in this paper, we propose an analysis has not yet outlined folk representations with zoo, and anthropomorphic topics: bull, deer, wedding, grandfather and a woman, as well as dramatized dance. Served as the classification of the author's winter carnival traditions of the Eastern Romanian Population of Bukovina.

Key words: Bukovina, winter holidays, carnival rites, ritual masks, dramatized dance.

Комплекс зимових карнавальних обрядів східнороманського населення Буковини акумулював у собі симбіоз тематик, дійових осіб, соціальних інтересів, які за своїм походженням належать до різних історичних епох. Найдавнішими, на наш погляд, є ритуали зооморфної тематики, в яких основними дійовими особами виступають коза, кінь, олень, ведмідь та інші представники тваринного світу. Вони сягають своїм корінням найдавніших часів існування людини. На думку Є.Тайлора, дикун шанував тварин за їх вищість у силі, хоробрість або хитрість, приписуючи їм душу, спроможну жити після смерті тіла і зберегти свої колишні шкідливі або корисні властивості. Згодом, за вченим, це уявлення зливається з думкою, що тварина може бути віленим божеством, яке бачить, чує і діє навіть здалеку і зберігає свою могутність після смерті тіла [8, с. 380].

Деякі дослідники вбачають у зооморфних обрядах елементи не лише аграрно-магічного світосприйняття, але й більш давні традиції мисливства. Аналізуючи давні мотиви та елементи обрядового дійства *коза*, проф. О.В. Курочкін висловив впевненість у його первісному ритуальному значенні. Беручи до уваги незначну роль кози в господарській практиці слов'ян (як і румунів. – А.М.), і, в той же час, її важливе місце в аграрно-магічних обрядах, вчений справедливо стверджує, що ритуальна функція даної тварини перейшла до землеробів у спадок від мисливців. На підтвердження своєї версії О.Курочкін наводить факти наявності численних зображень кози серед наскельних і печерних малюнків на всьому свразійському просторі [5, с. 62-63]. Шанування бика, священної тварини для дако-гетів, сприймається румунським дослідником Г.Опреску також як тотемний символ [18, с. 24]. У верхньому палеоліті, на його думку, народжується мистецтво-вистави, які представляють масові «репетиції» мисливців і пов'язані з ним магічні

ритуали. В.П. Даркевич у своїй монографії, присвяченій світському святковому життю Середньовіччя, також вбачає генезу зооморфних масок у тотемізмі, у культурі тварин. На його переконання, рядження відповідало уявленням про сакральність деяких тварин, входило до комплексу реліктових землеробських вірувань, а обрядове перевтілення у тварину було покликано забезпечити достаток магічними засобами [2, с. 219].

Зимові карнавальні традиції стали об'єктом дослідження багатьох вчених. Серед них можна згадати Є.Тайлора, К.Леві-Строса, С.А. Токарева, В.П. Даркевича, Р.Вулкенеску та ін. Щодо подібних обрядів на території Буковини – їх аналіз був зосереджений переважно на українцях. Зокрема, це можна зустріти у третьому томі «Етнографії Буковини» (2004 р.) проф. Г.К. Кожолянка, у статті проф. О.В. Курочкіна «Буковинська новорічна переберія» (Народна творчість та етнографія, 1992, № 3, с. 25-33) та ін. Поетиці та ритміці зимових карнавальних традицій приділили значну увагу у своїх роботах румунські та молдавські фольклористи: Г.Бостан, Н.Беспу, Г.Ботезату, Ю.Філіп, Г.Спатару, та ін. На даний час слід констатувати відсутність спеціального дослідження, присвяченого зимовим карнавальним обрядам у народному календарі східнороманського населення Буковини.

Карнавальні обряди за тематикою, ритмікою, постикою, дійовими особами є надзвичайно динамічним і багатоваріантним явищем, тому їх класифікація носить іноді умовний характер. Аналіз джерельного матеріалу дозволяє нам сьогодні класифікувати їх наступним чином: 1) зоо- та антропоморфні персонажі карнавальних традицій, що передалися ще з архаїчної давнини – А) *коза*; Б) *кошик*; В) *ведмідь*; Г) *бугай*; Д) *олень*; Е) *весілля (наречена)*; Ж) *дід і баба*; З) *Маланка*; І) драматизовані танці та ін.; 2) Народні драми, головними героями яких є казкові та міфологічні персонажі – А) *Фет Фрумос*; Б) *Пекале і Тиндале*; В) *рік (12 сестер)*; Г) *папаруда*; Д) *Гая*; Е) *стригої*; Ж) *Мерціуор*; 3) Історичні народні драми XVII – XX ст. – А) Гайдуцькі народні вистави: *Банда Бужора*, *Пеуна*, *Груї*, *Жо-яна*, *Кодряну* тощо; Б) *Константин Бринковяну*; В) *турки*; Г) *меленкуца*; Д) солдати тощо; Е) карнавальні обряди, головні дійові особи яких є персонажами II світової війни та радянського періоду; 4) сучасні сюжети та персонажі зимових карнавальних обрядів.

У класифікації зимових карнавальних традицій був врахований також репертуар так званого народного шкільного театру.

На продовження раніше опублікованих статей, присвячених таким карнавальним обрядам, як *коза*, *кошик*, *ведмідь*, *Маланка*, у даній роботі пропонуємо увазі читача аналіз не охарактеризованих досі народних вистав зоо- та антропоморфної тематики: *бугай*, *олень*, *весілля*, *дід і баба*, а також драматизованих танців.

Локалізуючи наявність маскованих карнавальних персонажів у річному карнавальному циклі східнороманського населення Буковини, слід відзначити їх переважну присутність у часовому відрізьку від Різд-

ва до Водохреща (з найбільшою концентрацією на Новий рік). У минулому ряджені персонажі могли бути присутніми на вечорницях та похороні.

Бугай (Buhaiul)

У традиційній зимовій обрядовості східнороманського населення Буковини під терміном *бугай* розуміють музичний інструмент у формі діжки, з кінськими волосинами. Волосини змочували «кислим борщем», у деяких випадках водою, інструмент видавав звук, що нагадував ревіння бика. Згідно з джерельними матеріалів, даний інструмент використовувався під час проведення майже всіх карнавальних і колядницьких звичаїв та обрядів. Більш обмеженим було його використання під час виконання церковних колядок. Можемо стверджувати, що музичний інструмент бугай є таким же розповсюдженим у румунів і молдаван Буковини, як і батіг, дзвоники, сопілка тощо.

Щільно прив'язаний до звичаю *ходіння з бугасм – хеул* (у деяких селах замість імітації ревіння бика, імітується гуркіт тракторів).

Крім музичного інструмента, під *бугасм* розуміється також персонаж карнавального дійства. Прикладом може слугувати унікальний для сьогоднішнього карнавальний обряд, який знаходиться у процесі повного зникання – *дишель (tânjala)* (походить від назви предмета «дишло» – використовується при запряжці двох пар волів). Першість в атестації на території Чернівецької області обряду *дишель* належить Г.Спатару. За обрядом, під час шедрування трос парубків імітували процес обробітку землі. Двоє з них у масках биків тягнули дишло, третій їх поганяв, імітуючи хлібороба. До маски бика кріпилися роги ягняти, заячі вуха, очі з дзеркал; хлопці одягалися у кожухи навиворіт. Персонаж, який імітував хлібороба, був убраний у національний одяг, без маски, з великим і довгим носом, виготовленим з хутра, в окулярах, мав вуса, на які наклали маленькі гнізда та пташки з кольорового паперу, за спиною висів бич, у торбині різноманітні ключі, молотки для ремонту дишла [7, с. 69-70].

На сучасному етапі *бугай* як персонаж карнавальних обрядів стає рідкістю. Про спосіб рядження на *бугая* знаходимо дані у Г.Спатару. За ним, на *бугая* рядилися двоє хлопців, один був його головою, другий – стояв позаду з діжкою (музичним інструментом) і видавав «ревіння бугая». Їх накривали кожухами та шкірами тварин таким чином, що виднілися лише ноги. Голова *бугая* виготовлялася з фанери та обтягувалася телячою шкірою, вуха – зі шкіри, роги – з двох пальців, покритих целофаном. До шиї прив'язували дзвіночок, а у ніздрі встромляли ланцюг. *Бугая* супроводжували ряджені персонажі [7, с. 58-59].

На основі джерельних матеріалів констатовано, що під назвою *бугай* або *Великий бугай* у східнороманського населення Буковини розуміється гурт ряджених персонажів. Прикладом може служити склад *Великого бугая* у Корлаті південної частини Буковини: *ведмідь, кози, цап, коники, циганка, циган, офіцер* та ін. [20, с. 92], а також уже описаний карнавальний

обряд *бугай* або *танець ведмеда*, зафіксований Е.Бернею у с. Фундул Молдової [13, с. 309].

Слід відзначити той факт, що бугай-музичний інструмент зустрічається також в українців Буковини (Вашківці Сокирянського, Дихтинськ Путильського районів, Велика Мариця Сучавського повіту) [1].

Провівши численні експедиційні дослідження на терені Чернівецької області та Республіки Молдова, Г.Спатару зафіксував на території Молдови ще одне значення терміна *бугай* – колядка, яка виконувалася на Новий рік [7, с. 58-59].

Олень (Cerbul)

Даний карнавальний обряд належить до малопоширених на території історичної Молдови та Трансильванії, на відміну від ходіння з *ведмедем*, *туром*, майже невідомий в інших європейських народів. За твердженням румунського дослідника В.Адескеліцей, даний ритуал поширений у лімітованих зонах історичної Молдови, що охоплюють територію між Фелтіченими, Романом та Яссами й спорадично декілька десятків кілометрів на півдні від цієї зони, а також зона Пруту, що охоплювала сучасні повіти Ботошани та Ясси. Вчений відзначив деякі особливості проведення ритуалу: 1) він поширений у зоні, де існують католицькі церкви; 2) у тексті ритуалу, поширеного у Молдові, присутні трансильванські терміни; 3) у зоні, де поширений *олень*, маска *кози* дуже схожа на маску *турки*. На основі спостережень В.Адескеліцей стверджував, що ритуал *ходіння з оленем* походить від стародавніх трансильванських традицій [12, с. 422-423]. *Вистава з оленем* зафіксована лише у селах Глодєнського району Республіки Молдова [9, с. 13-14, 22].

Стосовно терміна *турка*, слід зазначити, що під ним розуміється в східних романців (термін зустрічається також у румунів Буковини) маска, що за своєю конструкцією нагадує відповідні маски *кози* та *оленя*. У Трансильванії та Олтенії маска невизначеної рогатої тварини, що могла бути схожою з масками *кози*, *вівці*, *бика* або *зубра* [25, с. 137].

Один з перших описів *турки* знаходимо в «Описі Молдови» Д.Кантеміра. Згідно з описом, «прості селяни ... прикріплюють до голови оленя з великими рогами маску, вишиту з смугастого пологна такої довжини, щоб прикривала ноги рядженого персонажу. На цю конструкцію сідала інша людина, переобрана старим горбанем, і так, у супроводі великої кількості людей, ходять по всіх дорогах і хатах, стрибаючи у танцях» [4, с. 192-194]. Отже, ми маємо опис неідентифікованого персонажа, якого сучасні вчені схильні зараховувати у більшості випадків до сучасної маски *оленя*, *кози* та інших зооморфних персонажів. Стосовно персонажа *турка*, згаданого в «Описі Молдови» Д.Кантеміра, Ю.Філіп відзначив, що він є кумулятивною, ірреальною дійовою особою, яка дещо нагадує своїм виглядом *ледеку*, *козу* та *оленя*. Учений вважав, що танець, описаний Кантеміром, характерний для *оленя*, але отримав назву *турка*; саме ці спільні риси *турки* з іншими персонажами привели до викорис-

таня у карнавальних традиціях населення різних масок: *кози, оленя та лелеки* [9, с. 47, 57].

З цього приводу слід згадати дані, наведені Л.Боднереску, про те, що в румунів Буковини іноді карнавальний обряд *коза* називався також *турок і оленятко* [14, с. 7-8]. Під час експедиційних досліджень у с. Пожорита південної частини Буковини ми звернули увагу на наявність у тексті ритуалу *коза* слово *олень* як синонім *кози* [1].

Один з найбільш детальних описів *ходіння з оленем* подав Г.Спатару, матеріал про який він зібрав у куті Хумерія с. Горбово Герцаївського району. Головними персонажами обряду були: *олень, мисливець, циган, дід, чабан, господар, торгівець, поліцей* та інші ряджені. Голову *оленя* виготовляли з дерсва, обшитого телячою шкірою різних кольорів, очі з дзеркала (іноді використовували електричні лампочки), вуха – з висушених шматків шкіри; роги – із сухих дубових гілок або дощок, прикрашених бубликами, квітами, калачами, гніздами птахів тощо (у Корлаті використовували роги справжнього оленя [20, с. 92]). За конструкцією голова *оленя, кози та ведмеда* є дуже подібними. Нижня щелепа є рухомою. Хвіст зроблений з кінського волосу. Танець *оленя* імітує його біг, втому та відпочинок. Іноді присутні ряджені персонажі, що вдаються до спонтанних імпрровізацій, не маючи тексту. Народна вистава розігрувалася наступним чином: *олень* заходить на подвір'я, танцюючи під акомпанемент музики. Першими виголошують свої промови, в яких хвалять *оленя, чабан, мисливець, циган та дід*. *Мисливець* домовляється з *циганом*, щоб той підкував йому *оленя*. *Торгівець* звертається до *мисливця* з проханням продати йому *оленя*. *Олень* штовхає *торгівця* рогами. *Циган* підходить до *оленя* з макетом ковадла та молотком, влаючи, що хоче його підкувати, *олень* штовхає його рогами. *Дід* глузує з *цигана*, бо копита *оленя* не потребують кування. *Дід і чабан* годують *оленя* сіном, стручками. *Олень* відмовляється, але починає їсти калачі в хаті. Потім підходить господар з відром води, *олень* штовхає його рогами. Йому приносять вино. *Олень* розливає собі і всім присутнім вино. Всі танцюють хору навколо *оленя*. *Торгівець* знову хоче купити *оленя*, підходить до нього і мацає. *Олень* б'є його копитом. *Поліцей* пробує арештувати *оленя*. На допомогу приходять *дід, мисливець та циган*, у той же час *чабан з оленем* зникають. У кінці вистави виконують декілька танців, ряджені запрошують до танцю господарів хати. Господарі пригощають ряджених яблуками, горіхами, платять їм гроші. Під звуки маршу гурт переходить до іншої хати [7, с. 56-58; 23, с. 48-51].

У Корлаті південної частини Буковини склад учасників вистави *оленя* був аналогічним. Тут гурт складався з 10-15 ряджених персонажів і музиканта [20, с. 92].

Серед мотивів *оленя* В.Адескеліцей особливо виділив хворобу та одужання *оленя*, що символізує смерть і народження божества [12, с. 426].

У деяких місцевостях Буковини зафіксоване також проведення ритуалу *ходіння з оленем*, сновними персонажами якого були *олень* і музикан-

ти (Фотін-Єнеску, Богденешти південної частини Буковини) [21, с. 856-862].

Сьогодні спостерігається процес сильної деградації вистави з *олемом*. *Олень* у деяких місцевостях стає одним із персонажів інших великих карнавальних гуртів або взагалі зникає (забувається). Так, у с. Пояна Стампій південної частини Буковини до складу гурту під загальною назвою *коза* входять наступні персонажі: 2-3 *кози*, *олень*, *ведмідь*, *циган* і *циганка*, *дід* і *баба* та інші ряджені [10, с. 274-277]. У Балківцях Новоселицького р-ну *олень* є одним з дійових осіб *Маланки* [1]. *Олень* як персонаж інших гуртів, зустрічається також у Костичанах Новоселицького, Багринівці Глибоцького районів, Колакул та Марджиня сучасного Сучавського повіту. Даний персонаж в українців Буковини не зустрічається.

Весілля (Nunta)

Такі персонажі карнавальних обрядів, як *молодий* і *молода*, *дід* і *баба*, належать до одних з найархаїчніших антропоморфних персонажів у східних романців. На основі джерельних матеріалів було констатовано, що у минулому карнавальні обряди за участю даних персонажів були широко відомі серед східнороманського населення Буковини, у наш час вони є найбільш частими антропоморфними дійовими особами різних карнавальних обрядів.

Карнавальний обряд *весілля* розповсюджений у таких районах Республіки Молдова, як Бричани, Єдинці, Ришкани і Унгени під назвою *Сільське весілля (Nunta iugrii)*. На Буковині карнавальний обряд *весілля* (Багринівка Глибоцького, Мамалига Новоселицького районів, Арборс Сучавського повіту) зустрічається також під назвами *паречена (Mireasa)* (Динівці Новоселицького р-ну), *сільське весілля (Nunta iugrii)* (Горбово Герцаївського р-ну), *паречені (Miri)* (Стулпикани, Нижній Віков, Стража Сучавського повіту). Склад учасників карнавального обряду варіював у різних населених пунктах. Так, наприклад, у Стулпиканах вистава відбувалася за участю 2 персонажів: *молодого* і *молодої*. На даний час карнавальне дійство вже не проводиться [16, с. 185]. Більш чисельний склад учасників зафіксовано у Динівцях та Багринівці. Так, у Багринівці у виставі брало участь 10-15 персонажів: *молодий* і *молода*, декілька *дружок* і *ватажків*, *вінчальні батько* і *мати* (завжди на роль *молодої* та *матері* *молодої* обиралися більш високі хлопці, ніж ті, які зображували *молодого* та *матері* *молодого*), *батьки молодого* та *молодої*, *калфа*, *цигани*, *лікарі*, фантастичні особи та інші ряджені. В загальних рисах розігрувалася традиційне народне весілля з характерними для населеного пункту етапами. Імітувався також весільний одяг персонажів. Народна вистава носила жартівливий характер, мета таких другорядних персонажів, як *цигани*, *лікарі*, фантастичні особи тощо, якраз і полягала в імпровізації для розвеселення публіки [1].

У Динівцях у народній виставі брало участь 7-10 учасників: *молодий* і *молода*, *дружки* і *ватажки*, *повар*, *дід*, *бабка*, *колакари*. Як і в Багринівці,

тут персонажі імітували весільний одяг та етапи шлюбного обряду. Молода одягала весільну сукню, *молодий* – у костюмі, *дружки* і *ватажски* – зі стрічками, квіточками на грудях. За свідченнями респондентів, зазвичай весільні сукню і костюм позичали. *Наречені* перший танець виконували разом, потім кожний з учасників гурту танцював з донькою господаря. Учасників вистави частували, обдаровували грішми [1].

Порівнюючи буковинські варіанти проведення народної вистави *весілля* з тими, що зафіксовані у деяких районах Республіки Молдова, слід відзначити, що для останніх характерний більш різноманітний склад учасників, у виставі проглядаються мотиви різних карнавальних обрядів. Для прикладу наведемо склад учасників 2-х сіл Унгенського району:

– Валя Марє – *молодий* і *молода*, *ватажок* і *дружки*, *мисливець*, *чабан*, *сільський голова*, *арнаути*, *турки*, *господар*, *Жіану*, *гайдуки*, *араб*, *гості* та інші ряджені [7, с. 196; 23, с. 56-70];

– Костулені – *молодий* і *молода*, *араб* та його *синок*, *Жіану* та його *синок*, *2 гайдуки*, *мисливець*, *сільський голова* та його *помічник*, *чабан*, *арнеут* та ін. [23, с. 56-70].

У с. Валя Марє вистава розпочинається з того, що *молода* очікує свого *нареченого* – гайдука. Приходять *араб*, *сільський голова* та *арнеути*, які забороняють проводити весілля, зв'язують молоду. Потім приходять *гайдуки* та зв'язують *араба*, *сільського голову* та *арнеутів*. Розігрується весілля. Несподівано приходять інші *арнеути*, які пробують припинити весілля, однак учасники весілля обеззброюють їх, *Жіану* забирає гаманець у *сільського голову*. Завершується вистава тим, що ряджені глузують з *араба*, *сільського голову* та *арнеутів* [23, с. 56-70].

Як засвідчують джерельні матеріали, у східнороманського населення Буковини *молодий* і *молода* є персонажами різних карнавальних обрядів. Дані персонажі могли бути включені в наступні карнавальні обряди: *Маланка* (Колінківці Хотинського, Йорданешти Глибощького, Красноільськ Сторожинецького районів, Пожорита Сучавського повіту); *Банда Бужора* (Підвальне Герцаївського р-ну); *коза* (Стулпикани Сучавського повіту); *ведмідь* (Удешти Сучавського повіту) [1; 22, с. 286, 294]. Крім того, у деяких українських селах Буковини *молоді* також виступають персонажами *Маланки*.

Дід і баба (moşneagul și baba)

Маска *діда* розповсюджена на всій території Карпато-Балканського регіону. Однак гурти ряджених, головними дійовими особами яких є *дід* і *баба*, на сучасному етапі майже не зустрічаються. Обряд як цілісне дійство деградував, а його головні персонажі – *дід* і *баба* фактично присутні у більшості карнавальних обрядів східнороманського населення Буковини.

Одне з перших свідчень про ритуал *ходіння з дідами* знаходимо у роботі «Свята у румунів» Т.Памфіле. За автором, даний ритуал носив також назву *коза* через те, що під час його проведення музики співали ті

самі пісні, що і під час *ходіння з козою*, хоча *кози* як персонажа у ньому не було. Крім головних персонажів – *дідів і баб*, у ритуалі також були присутні перебрані *хлопці, дівчата, євреї та єврейка* та інші ряджені. Він проводився напередодні св. Василя (Нового року). Кожний з *дідів* ходив з *козенятком, ведмедем* тощо на прив'язі [19, с. 384-385].

У другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. карнавальний обряд, головними персонажами якого були *дід і баба*, зустрічається рідко як у східнороманського (Тарасівці Новоселицького р-ну, Доротея, Долхаска, Монастир Пробота Сучавського повіту), так і українського населення Буковини (Ставчани Хотинського р-ну – *ходіння з дідом та бабою* [1]; *Дерменешти Сучавського повіту* – *діди (іти ходити) в діду*) [15, с. 27]). Ритуал мав назву *ходіння з дідом (дідами)* (Долхаска, Монастир Пробота), *ходіння з дідом та бабою* (Доротея). У Тарасівцях дійство мало назву *ходіння з компанією*. За формою проведення у ритуалі можуть бути лише 2 ряджені особи (Доротея) [16, с. 146-147], або ж була присутня велика кількість персонажів, які гуртувались навколо головних персонажів – *діда і баби* (Тарасівці) [1].

У Тарасівцях на *діда і бабу* перевдягалися двоє одружених чоловіків. Їхня головна мета – розсмішити своїми діями присутніх. Одяг персонажів був ідентичним із вбранням в інших румуномовних селах Буковини. Так, *дід* був одягнений у кожух та капелюх навиворіт, ніс у нього – довгий, з качана кукурудзи або гострого перцю, борода – з вовни, носили із собою посохи, до ніг їм прив'язували маленькі дзвіночки. *Баби* вбиралися у сорочки з довгими рукавами, розшиті квіточками, вони ходили у жилетці, горботці та у постолах, на поясі носили повісьмо з вовною. У хаті *баби* спочатку пряли, потім танцювали з *дідами*. Востаннє про проведення такого ритуалу пам'ятають у середині ХХ ст. Гурт ряджених очолював *кафа*, який збирав гроші, були присутні також музиканти. З компанією ходили зазвичай напередодні Нового року, рідше на Різдво [1].

На основі джерельних матеріалів можна стверджувати, що персонажі *дід і баба* є на сьогодні найбільш поширеними дійовими особами найрізноманітніших карнавальних обрядів. Так, у румунів і молдаван Буковини вони є персонажами *Маланки* (Колінківці Хотинського, Балківці, Магала Новоселицького, Чудей Сторожинецького, Купка, Багринівка, Корчівці, Валя Кузьмін Глибоцького районів, Пожорита Сучавського повіту), *кози* (Костичани, Динівці, Чудей, Сучевени), *коника* (Тарасівці, Динівці, Чудей, Магала), *ведмедя* (Красноільськ), *наречена* (Динівці), *Ірода* (Магала), *ряджені* (Сучевени), *Кодрени* (Красноільськ) [1; 9, с. 25-26, 33, 48, 54-57, 105-111, 129-139] та ін. карнавальних гуртів. Так само в українців Буковини дані персонажі є учасниками *Маланки* (Дихтинець Путильського, Кострижівка, Веренчанка, Малий Кучурів Заставнівського, Старий Вовчинець, Михайлівка Глибоцького, Бабин, Іванівці Кельменецького, Лужани, Ревно та Стрілецький Кут, Гаврилівці Кіцманського, Михальча, Давилівка, Тисовець Сторожинецького, Вашківці, Мигове,

Мілісьве Вижницького, Гордівіці Хотинського, Зелений Гай Новоселицького районів, Палтін, Молдовиця, Кліт, Дерменсіпті Сучавського повіту; а також *кози* (Недобойвіці Хотинського р-ну) [1] та ін. гуртів ряджених.

Драматизовані танці

На території Буковини здавна побутували так звані драматизовані танці. Це вид танців, в яких імітуються певні життєві сцени, відтворюються елементи процесу праці, рух представників фауни. З них у пам'яті старожилів збереглися такі назви, як «стільчик» («Scăunelul»), «хустинка» («Băsmăluța»), «жайворонок» («Ciocârlița»), «коса» («Coasa»), «мітла» («Mătura») та ін. Проведені нами експедиційні дослідження підтверджують, що такі драматизовані танці, як «коса» і «хустинка», були широко розповсюджені у молдавських селах Новоселицького району. Танець «хустинка» дотепер є популярним на весіллях, хрестинах і танцях для молоді у згаданих селах. Інші драматизовані танці можна побачити на підмостках пікільних театрів або на фольклорних фестивалях.

Заслуга у вивченні драматизованих танців на території Чернівецької області належить Г.Спатару. Матеріал, зібраний вченим на Буковині, доповнював інформацію, отриману ним у результаті досліджень, проведених на території всієї Бессарабії і Придністров'я. В своїх роботах, базуючись на результатах польових досліджень, бібліографічні та архівні джерела, він дав ґрунтовний аналіз драматизованим танцям як етнографічному та фольклорному явищу.

Всього в ареалі проживання молдаван дослідником виявлено понад 30 подібних танців. За спостереженнями Г.Спатару, вони не трансформувалися у народні драматизації (постановки), а втративши маски, стали поступово народними танцями без масок. Учений детально зупинився на найбільш типових з них, які еволюціонували, стаючи спочатку народними постановками, а потім і народними драмами. Один з найбільш давніх драматичних танців – «жайворонок» зафіксований дослідником у румуномовних селах Молдови (райони Ришкани, Бричани, Единець) та України: Одеській і Чернівецькій областях (Герцаївського, Глибоцького та Сторожинецького районів) у 1956-1963 рр. жайворонок у народних легендах сприймався як птах, в який перетілилася фея Ліа, проклята богами за бажання отримати свободу на небесах. За спостереженнями Г.Спатару, він виконувався на сільських танцях, балах, вечорницях тощо, у ньому брали участь від 1 до 9 ряджених персонажів. Зазвичай, на танцях на *жайворонка* перевдягався один хлопець (тулуб птаха) та дві дівчини – як два його крила. Персонажі імітували політ жайворонка до небес, повернення на землю та відпочинок. Танець зазвичай виконували найкращі танцюристи. За спостереженнями дослідника, у процесі еволюції театральні елементи драматизованого танцю поділилися на танець «жайворонок», в якому відсутня маска, та на народну драматизацію *Лія* [6, с. 296-299]. Відтак, як відзначено Г.Спатару, у середині 70-х рр. ХХ ст. драматизований танець уже був на шляху зникнення.

У селах Маршинці та Бояни Новоселицького району був виявлений драматизований «гайдуцький» танець («хайдучаска»), визначений дослідником як один з початкових етапів народної драми *гайдуки*. Основна інтрига танцю – імітація основних динамічних аспектів життя гайдуків: бій з владним озброєним загоном, втеча, танець з шаблями, який виконувала дівчина разом з отаманом гайдуків у середині хороводу «Хайдучаски». Молодь виконувала танець під час святкувань у центрі села, на весіллях, на забавах. Основне змістовне навантаження танцю трималося на бажанні гайдуків помститися за знущання над простим народом з боку багатіїв-греків та загарбників-турків. Танець супроводжувався вигуками, що, на думку Г.Спатару, звеличували хоробрість гайдуків, їхній триумф під час тимчасових перемог [7, с. 28-30, 34-35].

Говорячи про психологічний аспект генези подібних етнографічних явищ, слід зважати на міркування молдавського дослідника Ю.Філіпа про те, що танці з зооморфними масками можуть виникати спонтанно на різних сімейних та календарних святах, змішуючись з іншими фольклорними видами. Як приклад він навів ігри маленьких дітей «у сім'ю» чи «в гайдуків» («де-а хайдучій»), а також ігри на весіллях. Дитяча гра «в гайдуків» була зафіксована дослідником у Дубівцях Чернівецької області (респонденти: В.Мунтяну, Г.Мунтяну, В.Пагон, Д.Постеуке, І.Туранський). Гра відбувалася у вільний час (на свята або в неділю), найчастіше в лісі. За її правилами, діти розподілялися на дві рівнозначні групи, всі повинні мати дерев'яні шаблі або палиці. Після імпровізованої бійки переможці отримали право, а отже ставали гайдуками, і кожен обирав собі ім'я одного з відомих гайдуків: Кодряну, Ангел, Піня, Корой, Груя (один з них ставав капітаном). Що ж до переможених «бояр» – їх прив'язували до дерева. Іноді одного з переможених – «поміщика» – накривали простирадлом, зверху клали великий буряк і казали йому, що поставили зверху міну, яка, якщо не буде казати правду, вибухне [9, с. 10-12].

Світ зимових карнавальних традицій східних романців, корінних жителів Буковини, багатий та різноваріантний. Рамки запропонованого нами аналізу не в змозі охопити весь спектр подібних обрядодій. Поза рамками нашого дослідження залишилися такі карнавальні обряди, як *лелека (cucostârcul)*¹, *верблюд (câmila)*², *чабани (mocănașii)*³, *страуц (struțul)*⁴ та ін., які були унесені тому, що вони не є характерними для Буковини або у більшості випадків проводяться на похороні чи вечорницях.

У даній роботі наводиться інформація щодо ресурсів етнографічного туризму на Буковині, що може стати основою створення електронної бази даних об'єктів етнографічного туризму на Буковині, складання нових регіональних та міжнародних (територією Чернівецької області та Сучавського повіту) туристичних маршрутів. Ці дії дозволять вписати Буковинський регіон у загальноєвропейський культурний та туристичний простір.

Примітки:

1. Карнавальний обряд *лелека* (*кукостиркул*) був виявлений у Красноільську, Полянці, Могошпигтах (Петрашівці) та Пасаті (Круг'янську) Чернівецької області. Під назвами *кокорул* та *барза* (діалектичні назви лелеки. – А.М.) обряд зафіксований у східнороманського населення Закарпатської області (Середньо-Волянє (Апша де Жос) і Солотвино Тячівського р-ну), у районі Ришкани Республіки Молдови (див. роб.: Спатару Г. И. Драма популарэ молдовеняскэ (Антоложие). – Кишинэу: Штиинца, 1976, с. 56-59, 66);

2. Обряд *верблюд* зафіксований у с. Бурлужени та Удешти Сучавського повіту як такий, що проводиться на похороні. Основою *верблюда* були два хлопці, яких накривали простираллом чи килимчиком, замість голови була глиняна миска, підвішена на палиці. Третій хлопець, перев'язаний на *араба*, сідав зверху на конструкцію *верблюда*. Розігрувала-ся наступна сценка: *араб* пропонує родичам померлого купити *верблюда*, але вони дають мало грошей, тоді *араб*, розсерджений, бив горщик (голову верблюда), розбиваючи його (див. роб.: Găinaru E.C. Monografia comunei Burdujeni plasa Bosancea, județul Suceava. Cu o hartă și 16 fotografii. – București, 1936, с. 52-53; Udișteanu D. Udeștii de pe Suceava: cercetare istorică. – Suceava: Mușatinii, 2005);

3. Назва, деякі персонажі (як, наприклад, *арделян*) та ритуальний текст обряду був перейнятий з Трансильванії. Ритуал зафіксований у с. Долхаска Сучавського повіту Румунії. Обряд був перейнятий також населенням повітів Галаць, Васлуй, Ясси, Бакеу, Нямц (див. роб.: Adăscăliței V., Cîreș L. «Mocănașii», datină-spectacol, în Moldova // Revista de etnografie și folclor. – Т. 15. – N. 4. – București, 1970, р. 323-333);

4. Карнавальний обряд *страус* був зафіксований у с. Дрегушени Сучавського повіту. Головними персонажами були хлопець, переодягнений на *страуса*, барабанщик та ряджений персонаж (див. роб.: Popa V. G. Folclor din «Țara de Sus» – Folclor din Moldova IV / Ediție îngrijită și postfață de M. Ungurcanu. – București: Minerva, 1983, п. 863-865).

Джерела та література: 1. Матеріали етнографічних експедицій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (2005-2009). Експедиційний матеріал зібраний під керівництвом автора від місцевих жителів румуномовних і українських сіл Чернівецької області України та Сучавського повіту Румунії; 2. Даркевич В.П. Светская праздничная жизнь Средневековья IX – XVI вв. М.: Индрик, 2006. – 432 с.: ил.; 3. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Исторические корни и развитие обычаев. – М.: Наука, 1983. – 218 с.; 4. Кантсмир Д. Дескриеря Молдовой. – Кишинэу: Литература артистикэ, 1975; 5. Курочкін О. Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка» (з історії народних масок). – Опішніе: Видавництво Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, 1995. 377 с.; 6. Мой-

сей А.А. Магія і мантіка у народному календарі східнороманського населення Буковини. – Чернівці: Тов. Друк-Арт, 2008. – 320 с.: 16 іл.; 7. Спатару Г.И. Драма популярэ молдовеняскэ (Антологіе). – Кишинэу: Штиинца, 1976. – 237 с.; 8. Тайлор Э.Б. Первобытная культура. – М.: Политиздат, 1989; 9. Филип Ю. Приміць «Кэлуцул»? - Театру популяр.

Кишинэу: Литература артистикэ, 1983. – 156 п.; 10. Abutnăriței P., Abutnăriței I. Monografia comunei Poiana Stampei. – Botoșani: Axa, 2006. – 345 p.; 11. Adăscăliței V., Cireș L. «Mocănașii», datină-spectacol, în Moldova // Revista de etnografie și folclor. – Т. 15. – N. 4. – București, 1970, p. 323-333; 12. Adăscăliței V. Jocul cerbului în Moldova // Revista de etnografie și folclor. – Т. 13. – N. 15. – București, 1963, p. 421-452; 13. Bernea E. „buhaiul» la Fundu-Moldovei – Bucovina» // Revista de etnografie și folclor. – Т. 12. – N. 4. – București, 1967, p. 309-319; 14. Bodnărescu L. Câteva datini de Crăciun și Anul Nou la români // Cernăuți, 1943: Editura Mitropolitul Silvestru. – 34 p.; 15. Cossaris V.N. Dărmănești. Mărturii ale trecutului. – Suceava, 1993. – 80 p.; 16. Diaconu V. Etnografie și folclor pe Suha Bucovineană. Obiceiuri și credințe / Diaconu V. – Iași: Unirea, 2002. – 490 p.; 17. Găinaru E. C. Monografia comunei Burdujeni plasa Bosancea, județul Suceava. Cu o hartă și 16 fotografii. – București, 1936. – 130 p.; 18. Istoria teatrului în România. Vol. I. De la începuturi până la 1848 / Sub îngr. Lui G. Oprescu. – București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1965; 19. Pamfile T. Sărbătorile la români. Studiu etnografic / Ediție și introducere de I. Datcu. – București: Saeculum, 2005. – 431 p.; 20. Piersic I. Corlata, un sat din Bucovina. – Suceava: Mușatinii, 2005. – 113 p.; 21. Popa V. G. Folclor din «Țara de Sus» – Folclor din Moldova IV / Ediție îngrijită și postfață de M. Ungureanu. – București: Minerva, 1983. – 877 p.; 22. Sărbători și obiceiuri. Răspunsurile la chestionarele Atlasului Etnografic Român. Moldova. – București: Editura enciclopedică, 2004. – Т. IV. – 440 d.; 23. Teatrul popular / Alc., art. într. și comentariile de G. Spătaru și Iu. Filip. Chișinău: Știința, 1981. – 273 p.; 24. Udișteanu D. Udeștii de pe Suceava: cercetare istorică. – Suceava: Mușatinii, 2005. – 249 p.; 25. Vulcănescu R. Măștile populare. – București: Editura științifică, 1970. – 346 p.

УДК 39

Наталія ПЕТРОВА

**ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ
В ПОЛКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
(ДОСВІД РОБОТИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА)**

Стаття присвячена аналізу досвіду роботи Одеського національного університету імені І.І. Мечникова у справі залучення молоді до діяльності фольклорно-етнографічного колективу «Джерело» з метою популяризації та збереження традиційної культури регіону.